

Този текст е публикуван като 15 глава от изданието през 2006 година учебник на Нов български университет “Езикова култура. Как да пишем успешно по правилата.” с автори Бойка Бъчварова, Борислав Георгиев, Владимир Игнатов.

Глава 15
Есето
ас. Владимир Игнатов

15.1. Есето като жанр

Думата **есе** по произход е френска и буквално преведена на български означава “опит”. Идеята, която се крие зад думата *опит*, еднотоимният тълковен речник на френския език Robert я обяснява по следния начин: “Резултат от опит; първите писмени текстове на някого, който прави опити да пише в рамките на определен жанр”.

Думата **есе** развива омонимия и означава също така: “съчинение в проза, неголямо по обем и със свободна композиция, изразяващо индивидуални впечатления и размишления по конкретен повод или въпрос и поради това непретендиращо за определяща или изчерпваща трактовка на предмета”.

Този вид есе по правило предполага, че поставения проблем се разглежда от субективна гледна точка. То може да има философски, историко-биографичен, публицистичен, литературно-критичен, научно-популярен или изцяло белетристичен характер.

Мнозина смятат, че жанрът **есе** е “заемка”, появила се през последните няколко години под английско и под американско влияние. Дори нещо повече: мнозина смятат, че този жанр е характерен само за англоезичните страни и че всъщност не особено успешно конкурира традиционната българска писмена работа. Трябва да отбележим, че като есета се определят дори някои текстове от Античността (както отбелязва Фр. Бейкън, “думата е нова, но нещото е старо”).

Първото произведение, определяно като *есе*, изглежда че е “Характери” от Теофраст.

Като антични есета се сочат също така “Размишления” от Марк Аврелий и “Писма до Луцил” на Сенека.

Прикрепянето на думата “есе” към определен жанр в писането се свързва с Мишел дьо Монтен. През 1580 г. той публикува два тома, озаглавени “Essais” (“Опити”), а през 1588 г. излиза и третият том. Трите тома съдържат общо 94 есета.

Девет години по-късно, през 1597 г., в Англия Френсис Бейкън издава своите “Опити или съвети нравствени и политически” (Essays or Counsels, Civil and Moral) и Монтен вече има известен и авторитетен последовател.

От тогава започва официалната история на жанра “есе” и само четири века по-късно, през XX век, писането на есета се превръща в престижно занимание, а етикетът “есе” започва да се лепи на най-различни произведения. Днес такива могат да се окажат и бележката, и научната монография, което неминуемо се

отразява на различните школки интерпретации на жанра и в крайна сметка създава хаос в главите на студентите, чийто резултат са слабите оценки на изпита по академично есе.

Затова без да навлизаме в споровете относно същността на жанра ще завършим с няколко уточнения.

На първо място есето представлява писмен текст. Това ще рече, че въпреки характерната за жанра свобода, есето не е сбор от несвързани изречения. То притежава всички характеристики на писмения текст, а именно: смислова и формална свързаност, граматичност, информативност и завършеност. (вж)

На второ място, като свободно разсъждение по конкретна тема, есето притежава всички характеристики на аргументативния текст (вж), каквито са и теоремата, и научната монография, и политическата и съдебната речи. Това, което го отличава, е свободната форма, субективната гледна точка, непретендираща за изчерпателност, и равнопоставеността на използваните аргументи, независимо дали те са резултат от сериозно научно изследване, или са почерпани от житейския опит на автора.

15.2. Академично есе

Академичното есе е научно-учебна форма и изпитна задача, която, използвайки широките възможности на есето като жанр, проверява езиковата и комуникативната компетентност на студентите (вж.) и по този начин ги подготвя за писането на изискващите по-сериозна проучвателна работа и по-голям обем академични текстове, които те трябва да създават в процеса на своето обучение. На изпита по академично есе студентите показват, че:

- могат да открият съдържащия се в зададената тема проблем;
- способни са да заемат определена позиция по отношение на този проблем;
- могат да изразят тази позиция като ясно и точно формулирана теза;
- способни са да защитят тази теза по един разумен начин като представят достатъчно на брой убедителни аргументи;
- и накрая, но не на последно място, могат въз основа на всичко това да създадат един смислен, свързан, аргументативен текст, в който да покажат, че владеят правилата и възможностите на българския книжовен език.

По този начин посочихме и основните критерии, по които се оценява академичното есе в Нов български университет. Те са следните:

1. УМЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОРИЕНТАЦИЯТА СПРЯМО ОПРЕДЕЛЕНА ТЕМА

1. Добре е разбран обемът на темата.
2. Есето е изградено като сложна структура, основана на идеята да се реши проблем.

II. УМЕНИЯ ДА СЕ ИЗГРАЖДА ТЕЗА

1. Тезата е свързана с темата.
2. Тезата е добре формулирана, ясно заявена във въвеждащата част на писмената работа.
3. Избрана е подходяща теза, доказуема в рамките на няколко абзаца.

III. УМЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ТЕКСТА

1. Ясен метод на организиране на логическия ред от подтези и аргументи. Налице е стройна структура, като се използва ясно открит модел или съчетание от няколко модела. Координирани помежду си подтези.
2. Обвързаност на въвеждащата и финална част.
3. Ясни логически преходи между частите на есето, в частност – между абзаците.
4. Всеки абзац е организиран около добре обмислено тематично изречение и е структуриран добре.
5. Логическа кохезивност на всяко ниво на текста.

IV. УМЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С АРГУМЕНТАЦИЯТА

1. Наличие на логически изведен ред от подтези, подпомагащи основната теза.
2. Наличие на специфична аргументация, отнасяща се до подтезите.
3. Адекватност на аргументацията. Използваният доказателствен материал е подчинен на доказването на тезата. Липсват самоцелни или неуместни аргументи.
4. Аргументите са свързани пряко с подтезата, на която служат.
5. Избегнати са възможните грешки в доказателствената част: неуместен в случая авторитет, неточна дефиниция, фалшиви аргументи, подвеждащи силогизми.
6. Достатъчност на аргументацията. Аргументите убедително доказват съответната подтеза и подпомагат доказването на тезата.

V. ГРАМАТИЧЕСКИ УМЕНИЯ

1. Синтактически правилно изградени изречения.
2. Отсъствие на правописни и пунктуационни грешки.
3. Граматическа кохерентност на текста - съгласуваност на времената, умение за правилната употреба на предлозите и т.н.

VI. СТИЛИСТИЧЕСКИ УМЕНИЯ

1. Уместност на употребата на метафорични, идиоматични, паремийни и др. конструкции.
2. Обоснован предварително избран стил на писане.
3. Отсъствие на грешки, свързани с непознаване семантиката на думите.

От казаното дотук е ясно, че академичното есе има някои особености, които го отличават от есето като литературен жанр. То се пише по предварително зададена тема; трябва да отговаря на определени критерии, които налагат точно определена структура (академичното есе задължително съдържа ясно заявена теза, което не е задължително за есето като литературен жанр например) и има ограничен обем.

15.3. Структурно-композиционен модел на академичното есе

Академичното есе съдържа увод, изложение и заключение.

1. **Уводът** представя специфичния аспект на темата, който ще бъде разгледан в есето, и заявява основната идея на есето, формулирана в тезата. Добрият увод запознава читателя с реда на изложението.
2. **Изложението** се състои от поредица от абзаци, всеки един от които има за цел да потвърди, обоснове или обясни заявената теза.
3. **Заключението** резюмира основните идеи или прави обобщение. То може да предложи изводи, да даде препоръки за решаване на проблема или да представи прогноза.

Много добра илюстрация на този модел ни предлага създателят на жанра Мишел дьо Монтен в своето кратко есе “Ползата за един е вреда за друг”. Ето как е изградено то:

*Мишел Дьо Монтен
Ползата за един е вреда за друг*

Увод, състоящ се от встъпително изречение и теза. Встъпителното изречение посочва конкретен факт. Второто изречение оспорва присъдата и формулира тезата : ...*няма печалба, която да не произтича от загуба за друг.*

Атинянинът Демад осъдил един от своите съграждани, който търгувал с необходимите за погребение неща, основавайки се на това, че за да натрупа големи печалби, последният имал нужда от смъртта на много хора. Тази присъда ми се струва несправедлива, доколкото няма печалба, която да не произтича от загуба за друг; затова, ако разсъждаваме като Демад, би трябвало да осъдим всяка печалба.

Изложение, състоящо се от аргументи, подкрепящи тезата. Аргументите са пет примера, един цитат и един общовалиден, според автора, принцип.

Търговецът трупа богатства от пражосничеството на младежите; земеделецът – от високата цена на житото; строителят – от рушенето на сградите; съдиите – от разприте и съденето на хората; дори почитта към духовниците, както и тяхната дейност се дължат на нашата смърт и нашите пороци. Нито един лекар не се радва на здравето дори на най-близките си приятели – казва един древен гръцки комедиограф, нито един войник – на мира в своя град и т.н. И което е най-лошо – всеки един от нас, ако се вгълби в себе си, ще види, че най-съкровения му желания в по-голямата си част възникват и се отхранват за сметка на някой друг.

и Заключение, състоящо се от едно обобщаващо изречение и един цитат.

Когато размислях за всичко това, дойде ми наум, че и тук природата остава вярна на себе си; защото, както казват

естествоизпитателите, раждането, откърмянето и израстването на всяко нещо става за сметка на рушенето и гибелта на друго.

*А промени ли се нещо и своите предели напусне,
винаги туй значи смърт на предмета, преди съществувал.
Лукреций, II, 753 – 754 и III, 519 – 520.*

15.4. Образци на студентски есета и начин на оценяване

Представянето на академичното есе ще завършим с анализ на две студентски есета. Едното от тях е оценено с оценка Отличен, другото е оценено с оценка Слаб. По този начин ще покажем и как се оценява академичното есе.

Слабо есе

*Съгласни ли сте със забраната на “меката дрога” ?
Подкрепете позицията си с примери и други аргументи.*

Човек не е господ, той е несъвършен. И може би затова има нужда от някаква форма на ограничение. Шарл Бодлер е казал, че трябва винаги да си опиянен от вино, от фатални жени и от хашиш. Великият френски поет е поет декадент, естетизирац упадъчното, болното, красотата на порока. Но според мен едно модерно съвременно общество не може да се гради върху такива разрушаващи принципи.

Дрогата безспорно е вредна за психиката, за физическото и духовното здраве на всеки млад човек. Тя го отправя в някакви прокълнати от здравия разум пространства на псевдоблаженство. Модернистична литературна творба може да е богатство от действителността, но човешкият живот не може да бъде това. Той трябва да бъде изживян нормално, трезво в свят.

Дрогата, била тя тежка или лека (а в същност и алкохолът) да се легализира какъвто и да е опит е опасно, защото е факт в полза на тезата, че обществото ни се разпада.

България от началото на двадесетатървото столетие има нужда от стабилност, от ценностни ориентири от непровержими морални афторитети. Беззаконието масовата бедност, чалгаризацията и мутризацията раждат усещане за разпад. За това още по-страшно ще стане, ако в законов акт държавата признае легализацията на дрогата и приеме за нормално употребата и. Младите хора мечтаят за стабилност и сигурност, а не за прекален либерализъм или псевдолитерализъм. Държави като Холандия употребата на марихуана е разрешена, но там страшно много неща не са като у нас, тяхното общество изглежда (поне от наша гледна точка уредено позитивно.)

Нашата култура и мисленето ни също много лесно ще отхвърлят идеята, че възможно най-страшния порок ще бъде легализиран и узаконен. Дрогата е нещо отворително, гадно пласиорите са и престъпници, за които може би трябва да са в сила законите, действащи в Индонезия и Китай. И след като нещата т.н. малки наркотици стоят по този начин естествено възниква въпросът, защо

наркобароните са в затвора, а един производител на алкохол се движи в обществото като уважаван бизнесмен и почтен гражданин ?.....Младия човек трябва да се опиянява от любов, от поезия от музика от красивото в природата, докато алкохолът и дрогата са патерици за осъкатената душа. Само че патерици които и помагат да се придвижи само до бездната.....Там където връщане няма “ще живея колкото Бог ми е отредил”, но с виното с ракията човек се упоива. Който пие обезумява, виното влиза като бяс в човека” – тези думи на Талевия герой Лазар от “Железния светилник” може би не се нуждаят от коментар. Те пълно и образно пресъздават състоянието на алкохола един опиващ вид наркотик. Много по-слаб и безобиден от дрогата. А ако бихме могли да си представим това въздействие, само че доста степени по силно.!?...

Според мен дрогата е най-вредното нещо в човешкия живот. Аз съм съгласна със законите и забраната на наркотичните вещества.

По първия критерий това есе не може да получи повече от пет точки, защото то е посветено на наркотиците въобще, а не разглежда конкретния проблем, поставен в темата. Тезата е формулирана едва след първия аргументативен абзац и не може да бъде наречена ясна и точна. Ето защо и по втория критерий не можем да поставим повече от пет точки. Макар че има ясно обособени увод, изложение и заключение, не можем да кажем, че има ясни логически преходи между отделните части и координация между отделните подтези. Само един изключително благосклонен проверител би поставил седем точки. Аргументацията е непоследователна и противоречива, на места алогична (есето твърди, че алкохолът у нас е извън закона). Там, където се прави опит за защита на тезата, се говори изобщо за наркотиците и алкохола, без да е обоснована еднаквата вреда на всички видове наркотици. По този критерий - една точка.

Граматичните, правописните, пунктуационните и стилистичните грешки не се нуждаят от коментар. По пети и по шести критерий есето получава по една точка.

Общият брой точки, които получава това есе е двадесет, което отговаря на оценка Слаб.

Отлично есе

Защо обичам/не обичам Азис?

Безспорно е, че един от начините да бъдеш актуален и интересен на аудиторията в шоубизнеса, е да бъдеш скандален. Именно така поп-фолк певецът Азис привлича общественото внимание. В резултат на това почитателите на неговото творчество растат право пропорционално на тези, които не харесват образа, който си е изградил, и песните, които изпълнява. А кой е Азис всъщност? Всички тези хора – и едните, и другите – според мен не го обичат. Аз, като част от това общество, мога ясно да заявя, че също него обичам. Не мога да обичам някого, когото не познавам.

Устремен към слава в музикалното поприще - била тя добра, или лоша – никому неизвестният Васил променя външния си вид до неузнаваемост и се

превръща в Азис. Това, което остава непроменено обаче, е истинската му същност, която познават малцина. Само близките му хора имат представа какъв човек е той, как се държи, когато е далеч от камери и прожектори, какви са обикновените неща, които прави. Знаят какъв е, когато е свободен да казва онова, което наистина мисли, свободен от задължението да се проявява като онзи, когото феновете му искат да видят, и когото антифеновете му са свикнали да гледат. Само роднините и най-близките му приятели могат да кажат какво го размива и разплаква, как се държи във всяка една обстановка. Единствено те имат реална представа за това кой е той, защото само пред тях той се представя такъв, какъвто е. И затова те са тези, които могат да го обичат или мразят, защото са обективни. Аз не съм сред тях и не бих могла да изпитвам чувства към него, камо ли толкова силни, като обич или омраза.

Имам си определено мнение за творчеството на Азис, за онова, в което той се превъплъщава, но се питам какво, в крайна сметка, е той, ако не една наложена маска? Мога да изпитвам симпатия или неприязън към това същество, което не е нищо повече от една добре изиграна роля. Не бих могла да обичам нещо, зад чиято фасада не знам каква личност се крие.

Не мисля, че е удачно ние хората да използваме една натоварена с толкова силна емоционално значение дума като “обичам”, за да изразим позиция по отношение на някакъв неестествен образ. Твърде вероятно е самите ние да не сме сигурни как точно да го възприемаме (жена или мъж?), и как бихме могли, след като Азис ни се представя като цялост от два противоположни пола. А когато казваме за някого, че го обичаме, трлябва да сме сигурни в него такъв, какъвто го познаваме, защото така изразяваме сериозно отношение. Аз не мога да имам такова към отявлено несериозното явление – Азис.

Не одобрявам стратегията, която си е избрал Азис за постигане на професионален успех в музикалната сфера. Когато си различен от другите, неминуемо се открояваш и не оставаш незабелязан. Можеш да станеш център на внимание и публиката ти по стечение на обстоятелствата е принудена да вземе косвено участие в онова, което правиш. Хората си пускат телевизора, превключват от канал на канал, докато вниманието им не се закове върху нелепото изображение на едър, груб мъж с брада, перука и много грим, който е облякъл пола. Това същество пее и се държи на сцената по неописуем начин. Зрителите по неволя вече са осведомени за Азис, чули са част от неговото изпълнение, тъй като са шокирани от онова, което са видели. Според мен това не е достойният начин за един певец да се наложи. Редица наши български певци като Емил Димитров, Васил Найденов и Лили Иванова са се изградили като имена в музиката, разчитайки единствено на собствения си талант за да впечатлят аудиторията. Те също са обичани от техните близки, роднини, а не от многобройните им почитатели. Но последните са ги забелязали и оценили заради таланта им и многото труд, който тези изпълнители са вложили в творчеството си. Лесно постигнатият успех, какъвто е този на Азис, според мен не е достоен за уважение. Аз смятам, че е невъзможно да обичаш някого, ако преди всичко не цениш и не уважаваеш онова, което той прави.

Има много хора, които харесвам. Не съм сигурна, че мога да причисля към тях и музикалните изпълнители, които слушам. Не ги познавам. Как ще ги харесам

самите тях, като не знам що за хора са? Разбира се, оценявам дълбоко и се възхищавам на творчеството им. Азис не е сред тях, но дори и да беше, нито щях да го харесвам, нито да го обичам. Обичам семейството си!

Темата е разбрана в пълния си обем и целият текст е подчинен на конкретния аспект на тази тема, който разглежда есето. Тезата е ясно и точно формулирана във въвеждащата част. Аргументацията е коректна и последователна. Между отделните части на есето има логически обосновани преходи и към организацията на текста не могат да бъдат отправени сериозни забележки. Затова по първите четири критерия есето получава по десет точки.

Допуснатите граматични, пунктуационни и правописни грешки са минимален брой. Стилът на писане е обоснован и уместен. Не са допуснати неуместни смесвания на стилове или неуместни употреби на думи и изрази. По пети и шести критерий могат да бъдат поставени по десет точки.

Общият брой точки е шестдесет и есето получава оценка Отличен.